MINISTÈRE DE L'ÉDUCATION NATIONALE, DE L'ENSEIGNEMENT SUPÉRIEUR ET DE LA RECHERCHE

BULLETIN
DE L'INSTITUT FRANÇAIS
D'ARCHÉOLOGIE ORIENTALE

en ligne en ligne en ligne en ligne en ligne en ligne en ligne en ligne en ligne en ligne

BIFAO 18 (1921), p. 199-225

Georges Colin

Notes de dialectologie arabe (§ I).

Conditions d'utilisation

L'utilisation du contenu de ce site est limitée à un usage personnel et non commercial. Toute autre utilisation du site et de son contenu est soumise à une autorisation préalable de l'éditeur (contact AT ifao.egnet.net). Le copyright est conservé par l'éditeur (Ifao).

Conditions of Use

You may use content in this website only for your personal, noncommercial use. Any further use of this website and its content is forbidden, unless you have obtained prior permission from the publisher (contact AT ifao.egnet.net). The copyright is retained by the publisher (Ifao).

Dernières publications

9782724711264	*La chapelle d'Osiris Ounnefer Neb-djefaou*	Laurent Coulon
9782724711752	*Guide du Caire Islamique*	Hadrien Collet
9782724711660	*Mélanges de l'Institut dominicain d'études orientales 41*	Adrien Candiard (éd.)
9782724711745	*Bulletin archéologique des Écoles françaises à l'étranger (BAEFE)*	
9782724711271	*Du côté de chez Zeus*	Emmanuel Botte (éd.), Hélène Cuvigny (éd.), Michel Reddé (éd.)
9782724711677	*La Description de l'Égypte*	Paul-Marie Grinevald
9782724711714	*La pensée et la pratique pharmacologiques d'Avicenne*	Sylvie Ayari
9782724711899	*BCAI 40*	

© Institut français d'archéologie orientale - Le Caire

NOTES
DE DIALECTOLOGIE ARABE

PAR

M. GEORGES S. COLIN.

I. — UNE COMPLAINTE ARABE
SUR L'EXPÉDITION FRANÇAISE EN ÉGYPTE.

Le texte arabe que nous publions ici est tiré d'un recueil manuscrit de poésies arabes populaires appartenant à la Bibliothèque de l'Institut français d'Archéologie orientale du Caire[1]; c'est de ce recueil, dont il avait projeté la publication intégrale, que feu Bouriant a édité des extraits à titre de spécimen[2].

Notre complainte ne porte pas de date de rédaction; elle ne se termine pas non plus par un *Dōr el-Istišhād* où l'auteur souvent dévoile sa personnalité. Cependant la précision et même la minutie de certains détails ne permettent pas de douter que le rédacteur n'ait été contemporain, sinon témoin ou acteur, des incidents qu'il relate.

Le récit suit, en gros, la narration d'el-Gabarti, mais en y ajoutant parfois quelques points que l'on chercherait également en vain dans la relation de Naqūlā t-Turk; c'est à ce titre que ce morceau nous a paru mériter mieux que de demeurer confondu avec la masse des zagals érotiques et des cantilènes religieuses qui constituent le fonds de cette anthologie populaire.

La langue employée est le *Malḥūn,* curieux assemblage de vulgarismes cairotes et de réminiscences de la vieille langue classique. Nous en avons naturellement respecté les graphies vulgaires[3] : elles correspondent à la

[1] Manuscrit n° 3, t. II, p. 560-579.

[2] Bouriant, *Chansons populaires arabes en dialecte du Caire,* Paris 1893.

[3] لو pour لُهْ; شفْنه, تهْنه pour شُفْنا, تُهْنا; مَعَاىْ pour مَعَاهْ; قال له pour قالّه; معى, معه pour مَعَايْ; ـا pour ـَى; ـوا pour ـو.

BIFAO 18 (1921), p. 199-225 Georges Colin
Notes de dialectologie arabe (§ I).
© IFAO 2026 BIFAO en ligne https://www.ifao.egnet.net

prononciation locale selon laquelle les vers doivent être scandés; pour faciliter cette dernière tâche au lecteur nous avons, çà et là, vocalisé le texte.

Le mètre employé est une variété de ragaz : *mustafʿilun mustafʿilun mustafʿin* (deux fois), *mustafʿilun* étant d'ailleurs souvent (surtout comme premier pied) remplacé par *mafāʿilun, mafāʿīlu, mafʿūlātu, fāʿilātun, fāʿilatun* ou *faʿilatun*. Chaque couplet (*dōr*) comprend cinq vers; les trois premiers ont une rime commune quelconque mais les deux derniers sont uniformément rimés en ـَلْ.

Le texte présente une lacune d'au moins un couplet, entre le 60e et le 61e, correspondant à la relation de l'assassinat de Kléber.

Par suite de la négligence des copistes, un grand nombre de vers étaient faux : ne disposant que d'un unique manuscrit, nous n'avons pu en rétablir que quelques-uns. Les cinq derniers couplets, actions de grâces au Tout-Puissant, n'ont pas été publiés, comme n'intéressant ni l'histoire ni la linguistique. Enfin, en de brèves notes, nous avons expliqué quelques termes particuliers du dialecte : il est curieux de remarquer que, déjà, plusieurs d'entre eux ne sont plus compris aujourd'hui en Égypte. Autant qu'il nous a été possible nous avons identifié au passage les noms propres de personnes et de lieux.

BIFAO 18 (1921), p. 199-225 Georges Colin
Notes de dialectologie arabe (§ I).
© IFAO 2026 BIFAO en ligne https://www.ifao.egnet.net

قطعة زجل غزوة النصارى الفرنسيس فى مصر

المطلع يقول

يا من اتى نحوى يريد التبيين — قف واستمع ما قد جرى فى الاخبار
كلام القوم اللئام الفجّره — وما ارادوا يفعلوه فى الابرار

دور ١

من قديم الزمان كانوا اجتمعوا — فى اكابرهم يريدوا التدبير
وكان لهم فى الشور رجال مخبوره — مثل القسيس وٱلْبَتْرَكْ على التحرير[1]
وٱنْعقْدَتِ ٱلشّوره برسم الراهب — للحقّ فى أَمْر ٱلْخلايق تدبير
قالوا مرادنا نرْحل إلى المحروسه — لجْل[2] الجهاد ونكْسَب ٱلْأسرار
ينصر عليهم المسمّى عيسى — ونكتب فى ديوانه من الابرار

دور ٢

فى طاعة المسيح نغازى غزوة — ونمْلك ٱلْأَسْرار ونأتى عاجل
ويعيننا المسيح عليهم حتّى — نملك مكانهم بالحسام الفاصل
نطلب مِنَ الرهبان نجاح المقصد — والدعا منهم لانّه قابل
ينجدونا ويعطونا الانفاس — سرّهم[3] معنا فى جميع الاقطار
ويطلبوا من المسيح النصره — إلى حتّى ناخذ جميع الامصار

[1] L'auteur suppose naïvement aux Français, en tant que chrétiens, une organisation intérieure analogue à celle de la communauté copte.

[2] La suppression du *hamza* intervocalique, conformément à la prononciation courante, est fréquente dans les textes rédigés en langue vulgarisante (cf. *infra*, couplet 49, v. 2); de même كنّه pour كأنه (*infra*, couplet 21, v. 5). Dans le recueil d'où est tirée cette complainte on rencontre souvent قبلى pour قبل أن; c'est un phénomène analogue qui est à l'origine de l'égypto-syrien كما pour كما أن.

[3] سر «Pouvoir surnaturel détenu par un saint personnage».

BIFAO 18 (1921), p. 199-225 Georges Colin
Notes de dialectologie arabe (§ I).
© IFAO 2026 BIFAO en ligne https://www.ifao.egnet.net

دور ٣

فقالَتِ ٱلرهبان علينا ذٰلك ... فأسرعوا فى السير كلّكم بالهمّة
وٱتبرّكوا [1] من رجيع [2] الرهبان ... فانّ فيه لكم نجاح الرحمة
واخضعوا للبخور والرقوة ... كي تنصروا على جميع الامة
والنَّصْرِ مِنّا اليكم حاصل ... فى جمع البلاد والقرى والاقطار
ومن يمت منكم رضينا عنّه ... وغفرنا له الخطا وجمع الاوزار

دور ٤

عنْد ذٰلك فرْحوا وجمّعوا ٱلعالم ... ومدّوا الرجال بالعدد والأسلاح
وساروا فى جموع لا تحصى ... طلْبوا المراكب وٱخْتلاف الأرياح
كانوا فى مراكب كثيرة عدّة ... نهْبوا البحار وأيقنوا بالاصلاح
وتَرا منهم كلّ كافر زنديق ... يقول أنا أسطوا على جميع الابرار
لانّى قد دعى لي البترك لوقا ... وبالدّعا أبْلغ جميع الاسرار [3]

دور ٥

فى عام ثلاثة بعْدِ عدّ العشْرة ... والأَلْفِ وٱلْميتين أشاع الأمّة
انّ ٱلْغَرَنْسيس بالمراكب صالوا [4] ... فى ٱسْكندريّة بالقتال فى همّة
وٱتملّكوها على موت المقضي ... عليه بموته والشهادة رَحْمة
وٱتحقّقتْ لَخْبَار بنصْفِ مُحرّم ... زاد العنا لمّا عدمنا الأنصار
وما بقا الّا الدعا للخالق ... يردّ عنّا ما تروم الكفّار

دور ٦

مير اللِّوى براهيم [5] سريع قد عدّى ... الى أَبو أَيّوب [6] يريد الشورة
قالّه أنا وحْدى بقوّة ربّى ... أَجْعل عساكرهم تعود مكسورة

(1) إِتْبَرَّكُوا : forme réfléchie-passive égyptienne.
(2) « Excréments. »
(3) سُرور = أَسرار, cf. c. 2, v. 1, et c. 70, v. 5.
(4) صال يصول « attaquer avec furie ».
(5) Ibrāhīm bey le Grand.
(6) L'émir Murād bey Mohamed.

BIFAO 18 (1921), p. 199-225 Georges Colin
Notes de dialectologie arabe (§ I).
© IFAO 2026 BIFAO en ligne https://www.ifao.egnet.net

وآخرق مراكبهم بحسن التدبير يصبح لهم فى البحر اقبح غورة
عدْ فى امان اللهِ وهدّي روعك فِ تلك الامور لا تطيل الافكار
واطلب من الله الإعانة واعلم يقين بأنّ الامر حكم القهّار

دور ٧

من بعْدِ دا برز وحطّ خيامه بالجسر لسود[1] والجنود فى تشهيل[2]
وارسل رسول قاصد[3] الى الشّرقيّه يحضّر الالفى[4] وزاده تبجيل
جمل ابو ايوب ورام الأعدا صحبة عساكر سايله مثل النّيل
صناجقه[5] وأيّوب[6] وأيّوب ثانى[7] عثمان[8] وابراهيم[9] ورشوان[10] له أصهار
أحد سليمان الاغا مع قاسم[11] وقاسم أبو سيف[12] وكشّاف[13] شطّار

دور ٨

معه وجاقليّه[14] وانفار عدّة وكلّ مملوك بالشجاعة مشهور
وكل سرّاج[15] فى البلد له صولة وكلّ اسمر فى اللقا كيف عنتر
وكل فارس خلق من شجاعة عثمان وكلّ قوّاص[16] عون قوى متكبّر
يا حسرتى لما التقوا بالأعدا حاروا وعادوا مسرعين فى ادبار
من غير قتال والى تجاسر قاتل مقدار دقيقة وارتجع فى مشوار

(1) El-Gesr leswed.

(2) «Précipitation, empressement dans les préparatifs.»

(3) «Messager, exprès.»

(4) Mohammed bey el-Alfi, favori de Murād bey, alors occupé à guerroyer contre les Bédouins de Charqiyya.

(5) Pluriel de صَنْجَق (proprement صنجق بيك) «les douze beys turcs tenanciers des provinces de l'Égypte».

(6) Sans doute Ayyūb bey el-Kebīr.

(7) Ayyūb bey ed-Defterdār.

(8) 'Osmān bey ech-Charqāwi.

(9) Ibrāhīm Katkhodā es-Sennāri.

(10) Rachouān Kāchef.

(11) Soit Qāsem bey, amīn el-baḥr, soit Qāsem bey el-Moskūb.

(12) Qāsem Kāchef Abū Sēf.

(13) Pluriel de كاشف «lieutenant d'un bey, chargé par lui de l'administration de la province dont il est tenancier».

(14) Les أوجاقليّه étaient les officiers inférieurs des corps composant l'Odjaq.

(15) «Simple mamelouk, détaché parfois en province pour y faire fonction de chef de village.»

(16) «Domestique à pied qui, armé d'un fort bâton, précédait les personnages de marque pour écarter la foule.»

BIFAO 18 (1921), p. 199-225 Georges Colin
Notes de dialectologie arabe (§ I).
© IFAO 2026 BIFAO en ligne https://www.ifao.egnet.net

دور ٩

حين جاءت الاخبار لنا بالكسرة ... وخلفهم قادم علينا العسكر
خافت أكابرنا وأبدوا الأعوال ... والبخارى قد قروا فى الازهر
وآهل الخِرَق[1] قد لازموا للأذكار ... وزاد هلوع النّاس بقوا فى مدور
ولا تسالنى عن حريم الاجناد ... فانهم خبوا لحلى وبّا الاطمار
بقَتْ نسانا بالمدامع تبكي ... خوف الفضيحة ان بقوا فى آستيسار

دور ١٠

طلْعوا الْموادن كلّ ليلة يدْعوا ... ويستغيثوا بالإله السَّرْمَد
وآلْغَمْح خَبّوه وآلدّراهم عزّت ... من قِلّة آلأسباب[2] وغاب المقْصد
صاروا العباد يدْعوا بجيب الدعوة ... ودام توسّلْهم بِطَهَ الأبْجد
روّح أبو أيّوب بجيشه سالم ... فى لحال نصب متراس[3] ودار الاحصار
وجدّ فى وضعه ببرّ انْبابه ... بكلّ بنّا فى الصّناعة قِمْهار[4]

دور ١١

امّا أبو مرزوق[5] نصب فى بولاق ... ومحبته الباشا[6] ورام له متراس
قال للرعايا ساعدونى لله ... فى نصب دى المتراس ودى النّاس بالنّاس
عادوا الرعايا بعد ما كان قالوا ... نقعد هنا نحرب ونعدم لانْفاس
وشيخنا حبر الورى الشرقاوى[7] ... حفر وشال الطين ونادى اجهار
هذا جهاد فيه الاعانة تحمد ... ومنْ حفر تنْحطّ عنّه لاوزار

[1] Les membres des confréries religieuses, Rifā'iyya, Aḥmadiyya, Ibrāhīmiyya, Qāderiyya, Sa'diyya, Damīrdāchiyya, etc.
[2] «Marchandises; objets de trafic; vivres.»
[3] «Retranchement, barricade.»
[4] «Habile, expert.»
[5] Surnom d'Ibrahīm Bey, père de l'émir Marzūq bey.
[6] Es-Sayyed Abū Bakr, pacha d'Égypte.
[7] Ech-Cheikh 'Abdullah ech-Charqāwi.

BIFAO 18 (1921), p. 199-225 Georges Colin
Notes de dialectologie arabe (§ I).
© IFAO 2026 BIFAO en ligne https://www.ifao.egnet.net

دور ١٢

نادى الفقيـــر التامْ فقـــام البكـرى[1] أرسـل إلى أهـــل الخِـــرَق نجّـــابُه[2]
جَتْ له حَـدَا بيتـه عُصَـب معـدودة وراح الى بـولاق مـعـــاه أحـبـــابُه
لمّا رآه شـــيخ البلـــد[3] والباشـــا قالّه عـلى المتـــراس ولم يُـعـنـــا به
إِتْغَلْغلـوا[4] عنّه جميـع من حـــوله وفى التـكّـيـه حـطّ بادى الإضـمـــار
وَكِلّ عـــالِم قـد حـضـر فى عُـصْبه رجـع ونـيـرانـه تهـيج فى الأضـمـــار

دور ١٣

ثانى نهـــار نادى نقيـب الأشـــران[5] عـــلى جمـيع الناس تـــروح القلعـــة
ينـزّلوا بيـرق[6] شريـف مـقـــداره عـــالي وعنـــد الترك زايـــد رفعـــة
راحـوا جمـيع الناس لحـوش الـــديوان والجـوهرى[7] وابن الامـــير[8] فى دفعـــة
وكِـب نقيـب لاشـــران بمـــوكب زاهى وكـتخـــدا الباشـــا[9] عليه الانـــوار
حـتّى ٱلأغـــا راكـب وكان يوم بـهجـة ما خِـلْتِ مثـــله فى جميـع الامصـــار

دور ١٤

صـارت عُـصَبْ آلان قـليل ان تحـصر من كلّ مـتـصـــدّر وشـــايل نـبّـــوت
حـــتّى اتى شـيخ البلـــد[10] والباشـــا لمّا راهم عـاد مـبَـــرْنَق[11] مـبـهـوت
والخـــلـق فى ضجّـة وعصبـة تطـــرش بحكـوا بنى اسرائيل نهـار التـابوت[12]
والـكلّ صـاحـــوا يا الهي نَصْـــرك وٱرحـم مسـاكـين جيشهم فى إفتـــار
نادوا عـلى المتـــراس فعـــاد الشـــاطر اللى الى بيتـــه بعـــزمه قـــد تار

[1] Ech-Cheikh Khalīl el-Bakri.

[2] «Courrier monté sur un dromadaire»; synonyme de هجّان.

[3] Ibrāhīm bey.

[4] «Ils se dispersèrent, se disséminèrent.»

[5] Es-Sayyed 'Omar efendi.

[6] Un grand drapeau que le peuple considérait comme étant l'étendard du Prophète.

[7] Le cheikh Mohammed el-Gōhari.

[8] Le fils du cheikh Mohammed el-Emīr.

[9] Muṣṭafa bey.

[10] Ibrāhīm bey.

[11] «Ouvrant de grands yeux»; بَرْنَقْ est un alourdissement de بَرِقْ par dissimilation.

[12] Allusion à la capture de l'arche d'alliance par les Philistins.

BIFAO 18 (1921), p. 199-225 Georges Colin
Notes de dialectologie arabe (§ I).
© IFAO 2026 BIFAO en ligne https://www.ifao.egnet.net

دور ١٥

حطّ النقيب وآبن الأمير فى خيمة ... والجوهرى والناس تراهم اشتات
لمّا النجّار حطّوا لخيام والائمّة ... من الحِرَف لمّوا فلوس للأقوات
والكلّ صاروا حول خيام الباشا ... يرجوا لقا الأعدا بحسن النيّات
وفى نهار السبتِ هلّ العسكر ... على الخيام منه المقدّم قد حار
لمّا رآى منهم جُلَل[1] يتبعها ... رصاص بعدّ الرّمل قاسى بل حار

دور ١٦

فَيالَها وقعة شديدة ذلّت ... فيها نفوس عزّت وزادت لَهْوال
ولّا الجبان من فرد جمله مدبر ... ومن بخان العار بعزمه قد صال
والدفتدار أيّوب[2] جمل واستشهد ... بعده وها[3] العسكر وعاد فى آخْبال
عاد النقيب يدعو وحوله الائمة ... تقول يا لطيف والعقّل منهم طار
ساعة مهولة كربَها قاسى ... من شافَها دمعه بخدّه قطّار

دور ١٧

عاد النجاج معقود سحايب بحكى ... والرعد أصوات المدافع صيّاح
امّا الرصاص امطار تواصل قطره ... على رُبَى الاشباح لنهب الارواح
حتّى الدما تحكى جداول[4] دارة ... من الجراح تسقى اصول الاتراح
فأنبتت ارض المحاسا بطيخ ... روس وفاها القطع دون الازهار
امّا السواعد قرع وافا قطعه ... من بعد ما غمّض باصله النوار

دور ١٨

صبر مراد صبر الكرام والألفى ... قاتل على المتراس وحوله جنده
لكن ظهر طابور[5] بمزْنق بَشْتِيل[6] ... ومن راه مقبل تحبّل قصده

(1) «Boulets.»
(2) Ayyūb bey ed-Defterdār.
(3) Proprement وَهَى «se disloquer».
(4) «Rigoles d'irrigation.»
(5) «Régiment.»
(6) Bachtīl, hameau au N. O. d'Embābèh.

BIFAO 18 (1921), p. 199-225 Georges Colin
Notes de dialectologie arabe (§ I).
© IFAO 2026 BIFAO en ligne https://www.ifao.egnet.net

ولّا على الجيزه سريع الألفى لكن أبو ايّوب تأخّر بعده
عادت عساكر مصر فى كسرتهم على المعادى[1] مسرعين كالأطيار
الّلى سلم عدّى ومن حان وقته لاقا المقدر وانحدر فى التيّار

دور ١٩

مير اللوى المدعوا قديم الوالى[2] رمى بروحه البحر يبغى المخلص
غرق ومات والخلق بعده أفواج ماتوا وكم ملقى شفاه قد قلّص
ومن فِضِل ولّا ورا ابو أيّوب نحو الصعيد والعنّق منهم اقنص
وبعدهم ولّى الوزير والعُرْضى[3] منصوب وعادوا مسرعين فى الإخطار
وقصّدهم بلبيس ولكن قاسوا أردى المكاره من شديد الأخطار

دور ٢٠

وجلوا نسوان معاهم أطفال يبكوا على التشتيت وبعد الأوطان
عاد كلّ فارس والحريم من خلفه مسبي ويبكى من دموعه غدران
لمّا رأى العالَم قتال العسكر هاموا ثراهم بالعيال والنسوان
فيالها ليلة عظيمة كانت شِبْه القيامه ان نظير الاسفار
وجَتْ لهم عربان عصاه عرّوهم عادوا الى الاوطان وهابوا الاسفار

دور ٢١

وبالقَدَر ولّى الأمير والسادات كذا نقيب لَاشْراف وشيخ الأزهر
خافوا من الكفّار لقتهم فجّار عربان يعرّوا فى السهول والمحجر
وخلّوا الأوطان عليهم تبكى لمّا خلت من كلّ أحمي أحور
بتنا بليله مُدْلَهمّة ظلمة كان صُبْحَها أغبر شنيع فى الأعصار
وبيت أبو أيّوب[4] حرق وزاده هلوع شديد كِنّه اصابه إعصار

[1] « Les bacs. »

[2] Ibrāhīm bey le Petit dit el-Wāli, gendre d'Ibrāhīm bey le Grand.

[3] Graphie arabisée du turc اوردو, اوردي « camp ».

[4] Située dans le quartier Qūṣūn.

BIFAO 18 (1921), p. 199-225 Georges Colin
Notes de dialectologie arabe (§ I).
© IFAO 2026 BIFAO en ligne https://www.ifao.egnet.net

دور ٢٢

هـاجـت نسـانا من خبـاها تجـرى ... وقـد ملـوا الحـارات وزاد الأعـوال
ظنّوا العـدو القادم يريـد بحْـرقهم ... وأهـل العقـول قالوا مقـال الجهّـال
لولا تحـقّق حرْقِ بيت المخـدوم ... ما غضت الأعـين وقـلّت لَـهْوَال
نهـار التّـلاتا أتانا العسكر ... وطَـبْـلُـهُم مـزعج شنيـع الاوطار
وذاتهـم دون العبـاد ممسوخـة ... غـربان أتتنا مُـذْ تـولّت أقـمار[1]

دور ٢٣

حـازوا بيُوت الغُـزّ[2] سِكْنـوا فيهـا ... وباشُهم[3] خـيّم ببيت الألـفى[4]
عسكـرُهم بالازبكـيّـه صـالوا ... عـلى البيوت ما عـاد لُهـم بيت يكـفى
وزيرُهم[5] خـيّم ببيت البكـرى ... والكُـتّـسـاري[6] حـلّ بيت الجـلـفى
قايم مقـام دوبي[7] سِكن بيت هـانم[8] ... والجنْـدِ فى الأسواق تـراهم خـطّار
حـتّى الـدّيار تشـقى فـكن مستبصر ... هُـذى مواعـظ جَتْ لِأهْل الأبْصـار

دور ٢٤

يا ما رأينـا من عجـايب منهم ... وكلّ سـاعة حـكْم ماله مـعني
لمّوا سـلاح الناس والخيـل حـتّى ... لمّوا المعـين[9] كلّ الأمـور دي محنـه
وفـرّدوا فِـرْده[10] سـريع لمّوهـا ... من التُجـار حـتّى أُهَيْـل الوهنـه
ومن حـريمات الاكابر جمـلة ... من بعـدِ ما نهبوا اللى لقوه من أيسـار
من كان هـرب شـان العـذاب الاكبر ... ومن قعـد لاقا العنـا بالإعسـار

(1) Allusion à la beauté de certains mamelouks.

(2) Les Mamelouks, d'origine turque.

(3) «Chef militaire» (cf. couplet 36, v. 2); cependant باش التّجار (couplet 52, v. 2) signifie «le prévôt des marchands».

(4) Palais de Mohammed bey el-Alfi, à l'Ezbekiyyeh, dans le quartier d'Es-Sāket.

(5) L'administrateur général des Finances Poussielgue, que les indigènes appelaient *le vizir français;* la maison d'El-Bakri était située devant le bassin de l'Ezbekiyyeh.

(6) Estève, commissaire des guerres.

(7) Dupuy, gouverneur du Caire.

(8) Le palais de Zuleikhā, femme d'Ibrāhīm bey le Grand, sis sur la place de Birket el-Fīl.

(9) «Contribution.»

(10) Emprunt qui devait être couvert par les commerçants.

BIFAO 18 (1921), p. 199-225 Georges Colin
Notes de dialectologie arabe (§ I).
© IFAO 2026 BIFAO en ligne https://www.ifao.egnet.net

دور ٢٥

وسكنّوا فى كلّ حاره واحد[1] سمّوه بصنجق واتكرر له عسكر
من كلّ سندال[2] في البلد مستجرم يدعوه بِعِلْقٍ قد عدا واستنصر
حطّوا علامات[3] للذى يخدمهم على الصدور من كلّ غنجر منجر[4]
جالت عساكرهم جميع الاريان الي الكُلَف[5] ساروا وخاضوا[6] أوعار
وأبو الشوارب[7] من طغى فى قليوب كان الدليل ما خاف مذمّة أو عار

دور ٢٦

للخانكة قد أرسلوا تجريده[8] قاتل حسين كاشف[9] وحوله عربان
راحوا لبوا زعبل[10] سبوا من فيها وانذلّت الأرياف[11] وكلّ البلدان
وازفور كاشف بعزمه قاتل يومين وولّى كلّ فارس حيران
والحجّ[12] كان روّح لساحة بلبيس[13] وانفكّكتْ من عظْمٍ كرْبه أقطار
وبعْضهم حازوا العرب أمواله رجِع ودمعه من عيونه هدّار

دور ٢٧

كلّ الّذى قد صار قليل بالنسبه لمّا وقع فى مَصْرِ ممّا شُفْنَه
حين كسّروا الأبواب بنوع الحارات النافِذه والسدّ عنها سُخْنه
خافوا الصغار والكبار والعالم قالوا وما المقصود وعن معناه تُهْنَه
وبعده بنابرتوا[14] قد سافر للشّرقِ خَلْف الغزّ جيشه جرّار
وقاتلوا مير اللوى[15] والعربان خانوه[16] فأمسا فى البرارى سيّار

(1) Le Caire fut divisé en quartiers commandés par des officiers français.

(2) Cf. Bocthor, *Oisif, Désœuvré* = سندال.

(3) Allusion à l'obligation de porter des cocardes tricolores.

(4) Séquence allitérée (إتباع) formée sur غَجَر «tsigane, homme du vulgaire».

(5) «Réquisitions en nature», plur. de كُلْفَه.

(6) خاض بخوض «s'engager dans des contrées lointaines, franchir de grands espaces».

(7) Soleimān ech-Chawārbi, cheikh du village de Qalyūb.

(8) «Détachement, petite colonne.»

(9) Ḥussein bey el-Wachchāch.

(10) Abū Za'bal, village à 4 kilomètres au nord d'el-Khānkah.

(11) «La campagne» par opposition à la capitale.

(12) «La caravane des pèlerins.»

(13) Bilbès, ville de la province de Charqiyya.

(14) Bonaparte.

(15) Ibrāhīm bey.

(16) Les Bédouins pillèrent ses bagages.

BIFAO 18 (1921), p. 199-225 Georges Colin
Notes de dialectologie arabe (§ I).
© IFAO 2026 BIFAO en ligne https://www.ifao.egnet.net

دور ٢٨

رِجِع كبير لافـرنْج ساری عسكر[1] وراح نهـار الجبْـرِ[2] واكـب أشقـر
وأكبر السادات معاه والبكـری[3] وكتخـدا الباشـا[4] وقاضی العسكـر[5]
كسي فـراوی مِثْـلِ فعل الباشـا وكان نهـار شِنّـك[6] نظامـه اسطـر
عـل عـزومـه يومَهـا للأسيـاد كمّل صفـاه والأنْسِ وافا الخـضّـار
وكان ربيـع أقبـل فقـال للبكـری قم هـمّ فی مـولد نبينـا المختـار

دور ٢٩

وعلّـق الـوَقْـدة[7] صـواری خمسة وكلّ منهـم قـد جعـل له وَقْـده
أربع ليالی والأشـايـر[8] تسْـرح بِجَمْعٍ فيه اشياخ عـظام النجـده
ولبّس البكـری نهـاره فـروه وللنّقـابـة[9] الـدّراهم إدّه
وأرْسـل الآلات[10] لبيتـه تضْـرب طـول النّهـار بالنايْ وسـوط[11] المـزمار
وجـا بجنْـده لَيْلِتُـه فی بيتـه وسمّعـوه أصوات على نقـر الـطّار

دور ٣٠

أنْـظُـر بعينـك ذی الأمـور واستعجب وآصْبر على حـكم القضـا لا تعجـل
وآبكی عـلى أرْض الكنـانة جِهْـدك وان يفيـد خلی المدامع جـدْول
لـغُـرنْج فينـا يحـكموا والعـالَم من قـلّة الأسبـاب عنـاهم أطـول
قفـله[12] كبيره والّـذی كان مـدخور نفـذ وبعنـا كلّ ما كان فی آلـدّار
والهـمّ زاد والكـرْبِ عمّ الأمّـه لِبْس البـدن باعـوه بِأرخـص أسعـار

[1] Graphie arabe du turco-persan سَرِ عسكر «général en chef».

[2] «Jour de l'ouverture du Khalīg.»

[3] Es-sayyed Khalīl el-Bakri, chef de la famille des Sādāt Bakriyya.

[4] Muṣṭafa Agha, lieutenant du pacha fugitif.

[5] «Le grand cadi.»

[6] Du turc شَنْلِك *šenlik* «réjouissance»; Gabarti distingue entre شنك مدافع «salves d'artillerie» et شنك نفوط «feux d'artifice».

[7] «Illumination en signe de réjouissance» (cf. sur ce mot la copieuse note de Quatremère, *Mamlouks*, t. II, 2e partie, p. 131, n. 3).

[8] «Drapeaux, bannières; pavoisement.»

[9] «Charge de *naqīb el-ašrāf*», attribuée au cheikh Khalīl el-Bakri en remplacement du sayyed 'Omar efendi fugitif.

[10] La musique militaire (الطبلخانه).

[11] Graphie vulgaire de صوت.

[12] «Gêne.»

BIFAO 18 (1921), p. 199-225 Georges Colin
Notes de dialectologie arabe (§ I).
© IFAO 2026 BIFAO en ligne https://www.ifao.egnet.net

دور ٣١

والقبّطِ صاروا فى هنا مع رفْعة ... وقدْرهم حاز العلا والتوقير
ووسّعوا الاكام وزادوا العمّة ... وآتعمّموا بعد الشّدود[1] بالكشمير
دنيا خسيسه عمْرَها غدّاره ... فيها العزيز ينهان بِأقبح تحقير
فآصبر وما شفته بعينك زايل ... هذا فلك فى طول زمانه دوّار
ما تمّ حال دايم فلا تستعجل ... والصّبْرِ كلّه خير وفاز الصبّار

دور ٣٢

ومن صغر لمّا جاد الأوّل ... شغنا عَنَا زايد وجور فى الأحكام
جابوا على الاملاك فلوس[2] والأمّة ... ضجّوا ومن هٰذا بقوا فى أوهام
والجوسقى[3] شيخ الرواق بالأزهر ... شنّع على أهل العلوم والحكّام
وانضمّ له بدر الشريف المقْدسي[4] ... وابن البراوي[5] من رواقه عمّار
وعابد الوهّاب[6] وأحمد[7] يوسف[8] ... وكل طالب علْمِ عاقل شوّار

دور ٣٣

راحوا مقام السِبْطِ[9] مَوْلا آلْعالَم ... مَلُوا الحسين والبعضِ كان بالأزهر
قروا الفواتح[10] ما يحطّوش فِرْده ... ولو يموتوا بالحسام الأبتر
للحكمة راحوا وقصّوا آلقصّة ... على ولى الأمْر قاضى العسكر
فقال لهم قوموا مى نِتْشفّع ... بكتخدا الباشا ونطفى دي النّار
راموا الركوب قامت عليهم عُصْبة[11] ... ورَجَموهم بالتّراب والأحجار

[1] Selon Vansleb (*Relazione dell'Egitto*, p. 250), le *chadd* était le turban rayé de blanc et de bleu spécial aux Coptes, alors que celui des Turcs était de mousseline blanche et s'appelait pour cela *chāch*.

[2] Impôt sur la propriété immobilière.

[3] Le cheikh Soleimān el-Gōsaqi.

[4] Le Sayyed Badr ed-Dīn el-Maqdisi.

[5] Le cheikh Ismā'īl ibn Aḥmed el-Barāwi.

[6] Le cheikh 'Abd el-Wahhāb ech-Chubrāwi.

[7] Le cheikh Aḥmed ech-Chihābi ech-Charqāwi.

[8] Le cheikh Yūsuf el-Muṣeilḥi.

[9] Mosquée de Sayyedna el-Ḥusein.

[10] C'est la façon de prendre un engagement solennel.

[11] «Bande de gens.»

BIFAO 18 (1921), p. 199-225 Georges Colin
Notes de dialectologie arabe (§ I).
© IFAO 2026 BIFAO en ligne https://www.ifao.egnet.net

دور ٣٤

نادى مُنادي فى البلد بالنهْضة — قالوا الجهاد مفروض على دي الأمّة
راح الخبر فى الحال الى بيت دوبي — قايم مقام فاغتاظ وقام فى همّة
هجم عليه زمزوم[1] ودشّوا راسه — فات وبعده اشتدّ كرْب الزّحمة
وجات عساكر مسرعه لا تحصر — وقاتلوا الإسْلام وباعوا الأعْبار
يومين قتال والحرْب زايد وَقْده — ما خلّتهم إلّا عفاريت عُمّار

دور ٣٥

فى ليلة الاثنين علَتْنا الشدّة — من المدافع بالخلا والقَلْعة
شاب الرضيع من هولَها والشجعان — ولّوا وذاك الهول قلعهم قلْعة
راحوا أكابرنا الشّيوخ والسّادات — جملة لبنابرتوا وهم فى فرْعة
رامُوا الأمان والصلح بعد الفتْنة — لكن بجوش من كان سبب دي المشْوار
ولا تسَال عن ما وقع يا خلّي — كَسْرة مَشومة ما وفاها اجبار

دور ٣٦

كم مات بها فاضل وصالح خاشع — وكم شريف مظلوم قُتِل فى بيته
والنّهْب عمّ النّاس خطّ الازهر — زادت نحاسة كَرْب والنّاس مبهوته
وبَهْدِلوا الجامع ودخّلوا بالخيل — ومن يدافع كان يعجّل موته
ودي المصيبه مثْلَها ما شفْنا — ولا سِمِعْنا مثْلَها لو تذكار
يا ليتَنا هبنا على التفريده — ولا تركنا قول أمير استبصار

دور ٣٧

من بعْدِ هٰذا الأمْرِ دار الوالى — مع الأغا والكلْبِ فَرْط الرُّمّان[2]
حاشوا خلايق في حبوس القلعة — قد انجنوهم والمقدّر قد كان

[1] «Foule, troupe nombreuse.»
[2] Le levantin Barthélemy, dont le nom, prononcé à la grecque, était ainsi transposé par les Cairotes «égrenage de grenade».

BIFAO 18 (1921), p. 199-225 Georges Colin
Notes de dialectologie arabe (§ I).
© IFAO 2026 BIFAO en ligne https://www.ifao.egnet.net

من كان فِـرِغ عمْره قُتِـل فى ليـلـه ومن خِـلِص من عـزّته قـد هـان
وتمّموا النكتـه بِقَتْـل السِتّـه اللى تقـدّم ذكْـرُهم فى الأدوار[1]
يا عـين عـليهم بالمدامع جـودى واجعـلى دمعك عـليهم غـزّار

دور ٣٨

لَهْفى عـلى الحبْـر الـولى الشّبْـراوى والجـوسقى الشيخ الهمـامْ الأوحـد
ويوسـف اللى بيـه تصـلّح عـزّة وابن البـراوي والشهـابى أحمـد
وابـكى عـلى الشيخ المفضّـل مـذكور مع الـهـلال الكلّ أوحـد مفْـرد
داقـوا الهـوان والمـوت مقـدّر لكن فى مثـلِ دي الحـاله مـذاقـه مـرّار
حُـزْنى عـليهم طال وصبْـرى قصّـر وابـكى على نجـل الإمام الزهّـار

دور ٣٩

من بعْـدِ دا سـافر كبير العسـكر العلْج[2] بنـابرتـوا لنحْـو الشـام
حـاز العريش وافـنى الجيـوش من غـزّه وهـدّ صـور يافـه وزاده إهـدام
قتـل بهـا عـالم كثيـر لا تحصى والنهْـبِ ما تحـصُر لعـدّه أقـلام
وجَـتْ بشـايرهم وزاد الشنّـك كان فى الصيـام صَنْعَـه قُبَيْـل الإسفـار
من بعـدِها سافر مـراده عـكّه ومن بهـا حـاصر أتمّ ٱستحصـار

دور ٤٠

حـاصر بهـا الباشـا المعظّـم أحمـد[3] يظنّ انّه مثْـلِ غيـره فى النّـاس
يلقـاه قـوى صـابر وقلبـه قاسى بطل جـزّار المعـركـه والجـلاس
اقام بهـا أيّام عَشَـر منْحـوسـة ولا نـفـع مـدفع ولا فاد متـراس

(1) Cf. couplet 32.

(2) Proprement «renégat chrétien», sans doute à cause des sentiments proïslamiques affichés par Bonaparte.

(3) Aḥmed pacha, surnommé el-Gezzār, commandant la place de Saint-Jean d'Acre.

BIFAO 18 (1921), p. 199-225 Georges Colin
Notes de dialectologie arabe (§ I).
© IFAO 2026 BIFAO en ligne https://www.ifao.egnet.net

رِجِـــع ذليل صـاغـــر وما نال قصّـــده يقول صَـدَق من كان يسمّيـه جـــزّار
بُونَـه[1] تـراه غنـــدار[2] وحـــازم رايه وقَلْعِتُـــه صَعْبـــه بِعُلـــو الاصـــوار

دور ٤١

وكان دخـــوله مَصْـرِ فى يوم مشهـــود قصـده يبرّد كَسْفِتُـه[3] والـوَكْســه[4]
لمّا الوزير أحمـد[5] حَمَى مَنْ حـــوله بـكلّ مـــدفع زاد أعـــاديه نفســـه
وبَعْـــدِ أيّام جـــت اليه الأَخْبـــار عن العِمـــاره[6] جـت بِأقوى دَعْسه
خـشّت الى بوقيـــر وزادت لاقْـــوال فسـار بعسكر مثْـلِ سيـل الامـــطار
مع القضـــا المبْـــرم وشوم التـــدبير ضـاعت جيـوش المسلمين فى الأبحـــار

دور ٤٢

ومصطـــفى باشـــا[7] وقـع وآستيســـر عثمـان خُجه[8] كان أَصْـلِ تلْك الكَسْره
من قُـبْحِ تـــدبيره فأصْبح مقتـــول بعـد العـذاب والـدهْرِ كم فيه عِبْـره
جـابوا الـوزير فى عـزّ[9] برّ الجيـــزه ومن معـــاه والمسلمـــين فى حَسْـره
وبـعْـدِ أيّام غـــاب كبيـر العسكـــر وجَتْ لنا لاخْبـــار بأنّه قـــد ســـار
قاصـــد بـلاده الفَـــرنْسيس بعـــده ولّوا كِلَهْبـــار[10] باش عـليهم غنـــدار

[1] Sans doute *bono* «bon, fameux», mot de la langue franque du Levant, dont l'emploi est attesté au Caire pendant l'occupation française; cf. EL-GABARTI, *'agāïb ul-āθār* (éd. Caire 1322), t. III, p. 81, l. 13 (بونو), et *Description de l'Égypte* (éd. 1826), t. XIV, p. 142.

[2] Synonyme de غَنْدُور pris dans son bon sens «gaillard, vif, entreprenant»; cf. également couplet 42, vers 5.

[3] «Désappointement.»

[4] «Malchance, déboires.»

[5] Cf. p. 213, note 3.

[6] La flotte turque.

[7] Muṣṭafa Kūsa pācha, ex-pacha de Rhodes; fait prisonnier à Abū Qīr, il fut interné à Gīzèh et devint ensuite pacha du Caire.

[8] 'Osmān Khoga Kirīdli, fait prisonnier à Abū Qīr, fut transféré à Rosette dont il avait été gouverneur, et y fut décapité.

[9] «Au beau milieu de, en plein.»

[10] Le général Kléber; le manuscrit porte ولوكاوشوقا باش عليهم غندار.

BIFAO 18 (1921), p. 199-225 Georges Colin
Notes de dialectologie arabe (§ I).
© IFAO 2026 BIFAO en ligne https://www.ifao.egnet.net

دور ٤٣

وكم بِدى الايام جرَت من وقْعه ... للبيه أبو أيّوب وجاهد جِهْده
سافر الى اقصى الصعيد والاعداء ... مرار يقاتلهم قتال زاد حدّه
أخْلص وجاهد فى اللئام الكفره ... فالحقّ [1] يجْزيه خير جزيل عن قصْده
كم من حروب أُحت اليه مشهوره ... بها ترك جيش الأَعْادي نفّار
وكم شجاع منهم قُتِل واستشهد ... وقد ترك خصْمه مقطّع أشطار

دور ٤٤

وبعْدِ مدّة والهموم قد زادت ... جاءت لنا أخبار جيوش السلطان
والصّدْرِ لاعْظم [2] بل حُسام الدولة ... يوسف أتى فى جيش عناتر أقران
والْانكِشاريّه [3] ألوف لا تحصر ... حطّوا على غزّه وحازوا الاوطان
والرُّسْلِ قد جاءت لساري عسكر ... وقصْدُهم ياتوه لقطْع الأعذار
أرسل رسوله من سُمِى بُسْيَلْجى [4] ... يتمّ أمْر الصّلْحِ بعد الانذار

دور ٤٥

حين سار وزيره بالعجل قد أرسل ... عساكره قصْده يخون العسكر
وسار عقيب الجيش بأكبر جنده ... وكان نهار بُوزُه [5] مصخّم أعبر
جاءت إليه قُصّاد [6] أجلّه تخبر ... انّ العساكر بالعريش لا تحْصر
وحين تحقّق دى الخبر طار عقله ... وحسّ فى قلبه تلهّب محوار [7]
صالوا عليه يومين وصبْح الثالث ... أقبح وكم فيه مات أرازل أشرار

[1] «Dieu.»
[2] Le grand-vizir turc el-Ḥadj Yūsuf Ḍiyā el-Ma'dani, plus connu sous le nom de Yūsuf pācha.
[3] Les janissaires turcs.
[4] Poussielgue.
[5] Proprement «museau, groin».
[6] Pluriel de قاصد «messagers, courriers exprès».
[7] «Tige de fer avec quoi l'on cautérise.»

BIFAO 18 (1921), p. 199-225 Georges Colin
Notes de dialectologie arabe (§ I).
© IFAO 2026 BIFAO en ligne https://www.ifao.egnet.net

دور ٤٦

لمّا علاه الذّلّ أرسل صالح ... على شروط عند الكرام معلومة
والصلْح كلّه خير وصدْر الدولة[1] ... كم له سياسة فى الحروب محكومة
والعفْو عنْد المقْدرة من شانه ... والنصر والتاييد قِسَم مقسومه
رِجِع قوام جند الغَرَنْسيس فرحان ... لمّا خِلِص من كلّ فارس مغوار
والمسلمين عادوا بأهنا عيشة ... لمّا اكتفوا شرّ القتال والاكسار

دور ٤٧

وللكنانه[2] خشّ بعْض العسكر ... راموا القهاوى قاصِدين الشِرْكة
فى يوم من الأيّام وكان يوم الاثنين ... صارت لهم ويّا الغَرَنْسيس عَرْكة
وفى الجاليّة[3] أقاموا متراس ... والكافرين صالوا وحازوا البِرْكة
لو تمّ هٰذا الأمْر ما كان بِفْضَل ... فى مَصْر درْهم يُرى ولا دينار
والأعْبيا قالوا غنيمه جَتْنا ... أهْل العقول خافوا وقالوا دى نار

دور ٤٨

لمّا بلغ هٰذا الوزير الاعظم ... اهتمّ وأرسل قاصِده للعسكر
يفكّ لَمّتْهم وينْقل منهم ... وقال لُهم دا الفعْل هٰذا منكر
وكام قتل واحد مغازى مسْلم ... وكم أسِر بشّاش بهى المنظر
لمّا كِلَهْبار جا لبيت الباشا ... عاود معاه الصلْح بعد الإصرار
واطمَأنّتْ منا قلوب مرجوفه ... وما وقع دي العام حكايات وأسمار

دور ٤٩

وبعْد أيّام سار كِلَهْبار باللّيل ... بعسكره نحْو الوزير الاعظم
راح غدْرهم لجْل القصا المحتوم ... هجم عليه غَفْلَه وتحته أدهم

(1) Le grand-vizir.

(2) Surnom de la ville du Caire; cf. *supra*, couplet 30, vers 2, et *infra*, couplet 58, vers 4 : أرض الكنانه.

(3) Quartier situé au nord du Khān el-Khalīli, autour de la mosquée de Yūsuf el-Gamāli.

BIFAO 18 (1921), p. 199-225 Georges Colin
Notes de dialectologie arabe (§ I).
© IFAO 2026 BIFAO en ligne https://www.ifao.egnet.net

كان الّـــذى كان والعســـاكر ولّـت تريـــد ديار الشّـــام كما هُـو مُبْـــرَم
وآنفـــار من العسكـــر وناصف باشـا [1] والكتخـــدا عثمـان [2] توقّا فى الـــدار
مُحْبـــة ابراهـيم بيـــه ومن لو يتبـع وآختـار مـراد أرض البساتـين [3] لو دار

دور ٥٠

وفى كِلّ عـــطغه تـرا كم مـــــتـراس لكن قلـــوب الهـــارِبين مقصـــوصه
وقفّلـــوا ابواب مـــصر والـــــدولة [4] صاغوا متـاريس من حِجار مرصـوصه [5]
والانكِشـــاريّه بقـــوا فى وَهْجَـــه [6] وسط الجـــاليّه بنـــاس مخصـــوصه
وآهْل الحسينيّـــه [7] ومن يتبعـــهم واهـل العطـوف [8] فى النهْـبِ كانوا شطّار
صـــالوا عـلى الأروام وبعض الاقبـــاط مع الشّـوام وبْيـوت مـــوالى أبـــرار

دور ٥١

كان دا نهـــار ميشـــومْ وطالْعُه أعبـــر بَعْـــدٍ [9] أتَتْ أيّام حِصـــار معكوسه
وحـــارة الافـــرنْج فيهـــا العســـكـر بالنهْبِ خـــلّوا أهْلَهـا موْكـــوسه [10]
وآلسيّـــد آلبكْـرى مَتـــاعـوا شـالوه وساعِتـــه كانت قَـوى منحـــــوسه
إنّ الملـــوك ان أقامـــوا فى قـــريه ينْـذِلّ من كان عـاش عزيز المقـــدار [11]
والحـــقّ لا يُسْتَـــل عـــلى ما يفعـــل يا سَعْـــدِ مَنْ سَلَّمْ لِحُكْم الاقـــدار

[1] Fils du grand-vizir.

[2] 'Osmān bey, commissaire de la Sublime Porte.

[3] Région située au sud du Vieux-Caire, au sud-est de Dēr eṭ-Ṭīn.

[4] «Les troupes régulières turques.»

[5] «Bien disposées en lits, en couches.»

[6] «Empressement enthousiaste.»

[7] Quartier situé au nord de Bāb el-Futūḥ, habité par la plus infâme populace.

[8] Ḥāret el-'Oṭūf, à l'est de Bāb en-Naṣr.

[9] Graphie prétentieuse de بَعْدَيْن.

[10] Cf. couplet 41, vers 1.

[11] Allusion au Qorān (XXVII, 34) : قَالَتْ إِنَّ ٱلْمُلُوكَ إِذَا دَخَلُوا قَرْيَةً أَفْسَدُوهَا وَجَعَلُوا أَعِزَّةَ أَهْلِهَا أَذِلَّةً وَكَذٰلِكَ يَفْعَلُون.

BIFAO 18 (1921), p. 199-225 Georges Colin
Notes de dialectologie arabe (§ I).
© IFAO 2026 BIFAO en ligne https://www.ifao.egnet.net

دور ٥٢

والكتخدا [1] قاتل وأبذَل جهْده ... وقد أعانه كلّ ناجب أمجد
من التّجار بالمال وبذْل المونه ... وباشُهم نسْل الأكارم أحمد [2]
وحضّروا الالات وهيّوا البارود ... مع المدافع والعدد تتجدّد
وصارِت آلْوَرْشَه [3] ببيت القاضى ... والجُهْدِ زاد والمقدّمين فى إقتار
من فيه رمق يخرج لضيقُه منّه ... لكلّ من كان فى المتاريس سهّار

دور ٥٣

يا ما جرى فى دى لحصار من شدّة ... وكرْبِ زايد ما مثاله شُفْنَه
فى الازبكيّه حرْب بيت الالفى ... قاسى شدايد فْ وَصْفِ كربه تهْنه
وبركَةِ الرَّطْلى وكوم ابو الرّيش [4] ... كان للعساكر بالرزايا محنه
ومصطفى [5] كان مات وولّى شاهين [6] ... مستحفظان [7] صنع ودافع للعمّار
صار يعصّب لحرب أهل لخبره ... على القتال من كلّ مهذار فشّار

دور ٥٤

من كلّ حاره كان يعصّب عُصْبه ... يرجع من العَشْرة لبيته واحد
وابن البلد ما يَعْرِف الّا الانقاط ... ان شان غراب يزعق يظنّه مارد
واللى تراه غَنْدور [8] يروح العَرْكه ... تلقاه لِأَجْل النَّهْبِ راجع قاصد

[1] Le Katkhoda ʿOsmān (cf. couplet 49, vers 4).

[2] Le prévôt des marchands, es-Sayyed Aḥmed el-Maḥrūqi.

[3] « Atelier »; ce terme, qui jusqu'à présent semble particulier aux parlers citadins d'Égypte et de Syrie, est couramment expliqué par les lexicographes locaux comme tiré de l'anglais « workshop » (cf. Ḥasan Taufīq, *Uṣūl ul-Kalimāt il-ʿāmmiyyah*, Caire 1317, p. 44), mais l'emploi de ce mot dès la fin du XVIIIe siècle rend bien improbable cette origine.

[4] Le Birket er-Raṭli et le Kōm Abū r-rīch, situés au nord-ouest de Bāb el-Faggāla..

[5] Muṣṭafa Agha, commandant l'odjāq des Mustaḥfeẓān, fut assassiné pour avoir donné asile à quelques soldats français.

[6] Chāhīn Kāchef.

[7] Corps de troupe chargé de la police de la ville.

[8] Cf. *supra*, p. 214, n. 2.

BIFAO 18 (1921), p. 199-225 Georges Colin
Notes de dialectologie arabe (§ I).
© IFAO 2026 BIFAO en ligne https://www.ifao.egnet.net

وٱلْمَغْرَبِى [1] ما تنكروشي فَضْله بعسكره كم خاض قِطَعْ فى الأَحْار
وما حوى فخره سِوى الجِدّاوى [2] خاض بحار المعركة بالبتّار

دور ٥٥

سِتّ وثلاثين يوم بها كم شغنه عِبَر أهوال والمدافع ترقع
والقنْبر [3] الموصوف لهدم الأَصوار شبه المطر خلّا جانا بَلْقَعْ [4]
وقلّت الأَقْوات وعزّ المأمن ما حدّشى لوا فى حياته مطمع
وقد أشاعوا الصلْح عاود نادوا اوعوا المتاريس لا أمان للكفّار
فكم ترى من شَبّ دَمعه جَارى باكي على روحه حياته محتار

دور ٥٦

أَشدّ ما كانت كُروب الأُمّة ليلةِ آن قالوا جا اليهم رُسْتَمْ [5]
وصالح بيه باش جنود الجيزه وللسّلاح بالرغْمِ عنّه سلّم
كانت هذه ليله شديده سوده وبالمدافع كم بيوت تتهدّم
وكلّ ساعه الناس يقولوا العسكر حازوا جى الالفى بحدّ الأشفار
وياخُذوَا البقشيش ويظْهَر ضدّه تبقى جيوش القايْلين كيف النار

دور ٥٧

فى ليلةِ الامطار [6] ظننا الساعه [7] قامت وإسرافيل ينفّخ فى الصّور
فى كلّ متراس كم بِمِعْنا غاره من هجمة ٱلعسكر على الناس فى الدّور
حازوا مِنِ ٱلبركه الى باب القوس [8] والأَزْبكيّه قد وطاها المقدور

[1] Un certain Maghrébin qui, à la tête d'une bande de ses compatriotes, s'occupait surtout de pillage et de massacre.
[2] Ḥasan bey el-Geddāwi.
[3] « Bombe. »
[4] « Pays désertique. »
[5] Muṣṭafa Kāšef Rustem, officier de Murād Bey, porteur de propositions de paix.
[6] Fameuse nuit du 16 avril 1800, où la pluie tomba à torrents.
[7] « L'heure du Jugement dernier. »
[8] Nous n'avons pu identifier cette porte.

BIFAO 18 (1921), p. 199-225 Georges Colin
Notes de dialectologie arabe (§ I).
© IFAO 2026 BIFAO en ligne https://www.ifao.egnet.net

عمّ الخراب والحَرْق للطشْطوشي [1] وأكثر الحارات علاها الادمار
ليلة شنيعة والأغا [2] عاد مجروح وبَعْدِ يومين مات وجاوِر غفّار

دور ٥٨

من قبْلَها كانت مصيبة بولاق والناس يقولوا جَتْ الينا العسكر
صالوا عليها بالحريق والمدفع وصبّحوها كوم معفّر أغبر
فى بو العلا [3] تسعين عدت مقتولة وفى البلد بالنار أمم لا تحصر
مِلّا [4] مصيبه بالمكاره عمّت أرْض الكنانه كم لحقها من عار
سبوا النّسا والنهْبِ زاد والمقدور نفذ كا فى علْمِ غيب القهّار

دور ٥٩

من بعْدِ دا اللى فى الحصار شاهدته قد تمّ أمْر الصلْح ليلة أوّل [5]
وسارت العسكر ومعهم جملة أعيان ومن خان بَعْدِ هذا يُقتل
وفتّحوا الابواب وقالوا انفضّت عُدنا كا كنّا أساري هُمَّل
يا حسْرتى فينا تَحكُّم يَعْقوب [6] وصادر [7] الأعيان وجمع التجّار
فِرْدَه [8] مِن القاضى إلى من دونه حتّى الجُعَيْدي [9] عمّته والحمّار

دور ٦٠

على الرؤس عشرين مِية محسوبه من الألوف لكن فرانسه تحمّل
على المشاع لكن جبوها أضعاف بالضرْبِ والرَّهْنَه بِحَبْسْ مقفّل

[1] Mosquée près de Bāb ech-Cha'riyya.
[2] Chāhīn Agha.
[3] Mosquée d'Abū l-'Ela, à Būlāq.
[4] «Quelle» exclamatif, pour إلّا ما.
[5] Le premier Zū-l-ḥigga.
[6] Le me'allem Ya'qūb eṣ-Ṣa'īdi, intendant copte chargé de la perception des taxes.
[7] «Infliger une amende.»
[8] Amende de guerre de douze millions de francs.
[9] Chanteur des rues; les جُعَيْدِيَّه constituaient une corporation ayant à sa tête un cheikh. Cf. EL-GABARTI, *'agāïb ul-āθār* (éd. Caire 1322), t. III, p. 13, l. 14-15.

BIFAO 18 (1921), p. 199-225 Georges Colin
Notes de dialectologie arabe (§ I).
© IFAO 2026 BIFAO en ligne https://www.ifao.egnet.net

ولْحَرَن كانت مشايخ خُسَّرْ يهجموا بيتك ودمعك مهْمل
عيد الغَجيّه ما خطبْلوش خطْبه من شدّة الهول حدِّشي فيه فكّار
وعسكَر ٱلأَقباط[1] بقى لو صولة وبَهْدلوا المأمور ومن كان أَمّار

دور ٦١

وحضّروا القاضى وجابوا البكرى والسّادة والاعيان واهل الازهر
سال عن اسمه قال سليمان[2] أُدعا عند الوزير منسوب لبعض العسكر
خلّوا مماته صيّروه لى نصفين وجَتْ قَتْلِتُه والمهيمن قدّر
لٰكن تَهَمْ أَنفار ثلاثة كُمَّل جزاهُم المْنحوس بجازاة غدّار
قال ضيّغون فى رُواق الأزهر فأَحْضروهم والزّمان لو إدبار

دور ٦٢

مدبّرين جند الغَرَنْسيس قالوا أَهل البلد من دي الجريمه أَشتات
فى لحال اللى جرّوه لقصْر العينى قُدّام كلَهْبار بالسلاح والآلات
قُضاة أَجلّه من هُداة الأمة وأَهْل الوُجاقات الأعزّه القادات
وخَوْزَقوا[3] الغاتل ومن كان اتهم قد ضيّعوهم عاد جسدهم مصْغار
من بَعْدُهُ قد سلطنوا عبد الله[4] وقد جعل قايم مقامه بلْيار[5]

دور ٦٣

لما تسلطن فى البلد عبد الله فِرْحِتْ جميع الناس لدعو إِيمانه[6]
قالوا على الغرده غدا يبْطلْها ما يعلموا انه شديد خسرانه

[1] Allusion aux troupes composées de Coptes recrutés dans le Ṣa'īd qui furent placées sous les ordres du me'allem Ya'qūb eṣ-Ṣa'īdi promu général pour la circonstance.

[2] Soleiman el-Ḥalabi, assassin de Kléber.

[3] «Empaler»; verbe dénominatif tiré de خازوق (turc قازوق) «pal»; pour l'alternance خ × ق, cf. خَفْتان et قَفْتان, بخْشيش et بَقْشيش, خليفه et قَلْفَا, خان et قان, etc.

[4] Le général Jacques Menou.

[5] Le général Béliard.

[6] Menou s'était converti à l'islamisme.

BIFAO 18 (1921), p. 199-225 Georges Colin
Notes de dialectologie arabe (§ I).
© IFAO 2026 BIFAO en ligne https://www.ifao.egnet.net

قام زوّد الغـــرده الي الطاق خمســـه [1] ياليت كِلَهْبـــار ما زمانه خـــــانه
أيّام مَنـــوا زاد لخـــراب فى الأمـــلاك وسكّنـــوا فى كلّ مسْجـــــد خمّـــار
من بعْـــدِ ما هـــدّوا جـــوامع عـــدّه وسمّـــروا [2] لازْهـــر محـــلّ الأذكار

دور ٦٤

حـــين هجّت العـــالم لجـــور الغـــردة وغلْظة الأقبـــاط وجـــور شكـــر الله [3]
قالـــوا التُّجـــار احنـــا علينـــا البـــاق زاد الفـــرح والمسلمـــين منســـرّه
والمؤمنـــين ديمـــه [4] أُهَيْـــل الرجّـــه فـــزوّدوا الكَـــرَّة عليهـــا كَـــرَّة
جـــابوا على لحـــاوى [5] لحـــتّى الخَلْبوص [6] ومن عـــلى النّخـــله يحشّ الجُمَّـــار [7]
واتّغنـــوا تبييـــض دفاتر عـــدّات ما حـــازَهـــا فى طـــول زمانه عشّـــار

دور ٦٥

وصـــار لهم ديـــوان وخصّـــوا كتّـــاب يسقّعـــوا [8] لامـــلاك لِأَجْـــل النّقْـــه
وفيّـــــدوا مـــع كلّ تاجـــــر كاتب عـــاد كلّ بيت أهْـــله تريـــد الرّحمـــه
والنّـــاس عن الأقبـــاط بَغَـــتْ تَتْـــرَضَّى لمّا رَوا كتّـــاب مجـــوس الأمّـــه
من نقْـــه الله للعبـــاد مخلوقـــين كادوا يشـــــدّوا للقســـــاوه زنّار [9]
وكلّ عيز قواس مصـرى تعـوز القـلاع [10] ان خـشّ بيت مهـدوم يشيـل له زنّار

دور ٦٦

من شهْر ذى الحجّـــه لعشـــرين شـــوّال والقبْـــض دايـــر فى النّهـــار وبَّا اللّيـــل
حتّى أتت أخبـــار قـــدوم العسكـــر والأنْجليـــز آلان تـغـــــوق السّيـــل

(1) «Au quintuple.»
(2) On cloua les portes d'El-Azhar.
(3) Chukrullah, copte chargé de percevoir les contributions.
(4) «Toujours», abréviation de دائما; cf. *infra*, c. 68, v. 5, et c. 71, v. 2.
(5) Étymologiquement «psylle», pratiquement «jongleur, escamoteur».
(6) «Bouffon qui accompagnait les almées (عوالم).»
(7) «L'émondeur de palmier.»
(8) سقّع pour صقّع «cadastrer».
(9) «Ceinture des religieux chrétiens.»
(10) Cet hémistiche n'a pu être rétabli.

BIFAO 18 (1921), p. 199-225 Georges Colin
Notes de dialectologie arabe (§ I).
© IFAO 2026 BIFAO en ligne https://www.ifao.egnet.net

حطّوا على ابو قير وحازوا المينه سافر منوا صُحْبة عساكر بالحَيْل
لاسكندريّه خشّ بَعْد الكسْره والقبدان ضيّق عليه فى الإحصار
من بَعْدِ ما قاسي معاه كم شدّة ولا تنال الزّيت سوى بالمعْصار

دور ٦٧

وبَعْدِ أيّام جَتْ إلينا الأخبار انّ الوزير[1] قد سار بجمع العسكر
وكان مراد قد مات زمان الهوله[2] بأرْض الصعيد راح نجاه فى المحشر
لما تحقّق دى الخبر دا بلْيار للصّالحيه[3] أخلى وبلبيس دشّر[4]
واجتمعوا فى مَصْرِ جُوّا القلْعه قد اوعَدوها النّصْرِ من د الأغيار
لمّا تبيّن انّهم فى قلّة ما يلحقوا فيمن أتاهم معْشار

دور ٦٨

وحصّنوا لاسوار وابو يعقوب بنى قلاع فى حارته غير الصّور[5]
وكم مساجد فى البنايا أدْخل وكم عدم أملاك وشدّد فى الجور
وسخّر الأشراف الى شيل الطّين لا تنسى عبد العال[6] وظُلْمه المشهور
أحدث جرايم حين زمانه خانه دوله مشومه كان قدومها جرّار
والدّهْر له فى كلّ ساعه حاله ديمه بالنّاس كلّ ساعه غدّار

دور ٦٩

والكَرْب لمّا زاد فى الحال بلْيار قد أوْدَع الأعْيان بحبْس القَلْعه
لمّا سمع انّ العساكر صالوا على رشيد فاهتمّ خوف الفزْعه

(1) Yūsuf pācha.
(2) « La peste. »
(3) Village de la province de Qalyūbiyya.
(4) « Lâcher, laisser en plan, abandonner. »
(5) Allusion aux fortifications que fit établir le général copte dans le quartier chrétien, dans la rue el-Wāse', du côté de Ruwaï'i.
(6) 'Abd el-'Āli, individu de basse condition, qui finit par remplir les fonctions d'agha des Mustaḥfeẓan et celles de Moḥtaseb.

BIFAO 18 (1921), p. 199-225 Georges Colin
Notes de dialectologie arabe (§ I).
© IFAO 2026 BIFAO en ligne https://www.ifao.egnet.net

وانْجَـرَّت العسـكـر الينـا تطْلـب ... ولّوا الْغَـرَنْسيس مسْرعـين فى الـرّجْعـه
وفى السَّفَـر قـدْ لاح هـلال الأَسعـار ... وعسْكـر ٱلسّلطـان وبـدْره قـد نار
خـرج لهم بليـار وعـاد فى هيبـه ... بَعْـدُه أَتَى ٱلعسكر لحـدّ الأَصْـوار

دور ٧٠

ٱلْقَبُـدَان[1] وٱلإِنْجـليز فى ٱلجـيزه ... وقـد غلـق بليـار جميـع الابـواب
وقاس بعقْـله يلتقيـه فى قـلّة ... وعسكـر ٱلسّلطان كثيـر الاطنـاب
أَلـوف ألان عـدهم ما يحصـر ... للقلْبِ نحْـو الصّـلْحِ قلْبـه قـد آب
سال ٱلْـوزيـر للصّـلْحِ لاخـر ذلّه ... لكن علينـا حـان وجمْـره حـرّار
وقـد فِـرِحْ بلْيـار وأَطْلـق من كان ... محبـوس وقـد نال الهنـا والأَسـرار

دور ٧١

والحمْـد لله ربّنـا أورانا ... بعْـدِ ٱلمذلّه الْغَرْح حـين جا نصْره
وٱلشّكْـر له ديمـا على إِحسـانه ... كما كفـانا المعتـدى مع قهْـره
لولا عـداة الإِنْجـليز والالطـان ... أَمْسَتْ جميـع المسلمـين فى أُسْـره
وأتت بشـاير أُنْسِنـا بالافـراح ... بعْـد ٱلخفا عـاد أَمْـرِنا فى إِظهـار
والمشـركـين عـادوا بِأَنْحـس رجْعـه ... وعسكَـر ٱلسّلطـان صَـجَ فى ٱستظهـار

دور ٧٢

عـدّوا ٱلْفَرَنْسيس قاصِـدين ٱلْجيـزه ... حُـكْم الشـروط على عـدم الـرجْعـه
وجَتْ جيـوش المسلـمين فى بهْجـه ... وفى الحسـين[2] صلى الـوزير الجمْعـه
وٱلانْكِشـاريّه أَتـوا فى برْضـام[3] ... ولم يـزل دين النـبىّ فى رفْعـه
يا مَصْـرِ جـا يوسف إِليكى خـاطب ... وكم نفـوس شجعـان بـذلوا امهـار
فما عليـكى باس بقـا من ضـدّك ... ان كان جلب جسر العـداوه ام صـار

[1] Ḥusein Pācha, qapudān daryā de la flotte ottomane.

[2] Mosquée de Sayyedna l-Ḥuseïn.

[3] *Sic* dans le manuscrit.

BIFAO 18 (1921), p. 199-225 Georges Colin
Notes de dialectologie arabe (§ I).
© IFAO 2026 BIFAO en ligne https://www.ifao.egnet.net

دور ٧٣

أشراف شموس العصر بدر الدوله ... القَبُدان صمصام حماة الإسلام
مولانا عطاه المعرفه والأسعاد ... وفى مقام العزّ قام له أعلام
ووفّقه دبّر أمور محكومه ... وضدّنا منها صَجّ فى أرغام
فالحقّ بجزيه خير وبجرى كفّه ... يفيض مواساته تفوق الأنهار
وبجعله حصن الأمان فى الأمّه ... كما اذلّ المشركين الكفّار

دور ٧٤

فى ٱسكندريّه صال بجيشه المنصور ... صبّحت جيوش المشركين فى إرْجاف
وبالمدافع هدّ أعلا ٱلأسْوار ... صيّر عقيدهم بعد النهوض فى إتْلاف
رام الأمان أعْطاهْ جميع مقْصوده ... والقَبُدان عمره يحب الإنصاف
ونفّر الكفّار ومن يتْبعْهم ... وكم اخذ من كلّ باغى بالبتّار
وكم أمر بالفتْح من غير عاقه ... والحقّ من فضْله أتى له لاخْتار[1]

G. S. Colin.

[1] Lire الى ٱختار «ce qu'il a choisi».

BIFAO 18 (1921), p. 199-225 Georges Colin
Notes de dialectologie arabe (§ I).
© IFAO 2026 BIFAO en ligne https://www.ifao.egnet.net